4500 | ALFA | ARAŞTIRMA | 295

100 SENE 100 NESNE
Cumhuriyete Nesnelerin Gözünden Bakmak

Derleyenler
BEDİZ YILMAZ - ESİN GÜLSEN

Editörler
Ali Ekber Doğan, Bermal Aydın, Esra Ergüzeloğlu, Eylem Çamuroğlu Çığ, Hakan Altun,
Hakan Mertcan, Melehat Kutun, Mustafa Şener, Taylan Koç, Yasemin Karaca

Yazarlar
Ali Ekber Doğan, Ali Tansu Balcı, Aslı Davas, Aslı Odman, Aydan Çelik, Aydın Ördek,
Ayhan Yalçınkaya, Ayla Deniz, Aylin Tekiner, Ayşe Çavdar, Ayşe Devrim Başterzi, Ayşe Durakbaşa,
Ayşe Gül Yılgör, Bahar Emgin, Bediz Yılmaz, Bermal Aydın, Besim Can Zırh, Burçak Görel,
Bülent Şık, Cem Özatalay, Cengiz Erdinç, Ceyda Sungur, Demet Bolat, Deniz Kimyon, Deniz Parlak,
Derya Bengi, Didem Danış, Dinçer Demirkent, E. İrem Akı, Elçin Aktoprak, Emrah Zıraman,
Emre Tansu Keten, Erdem Çolak, Esengül Ayyıldız, Esin Gülsen, Esra Atalay Tuna,
Esra Ergüzeloğlu, Esra Güven, Evun Okumuş, Eylem Çamuroğlu Çığ, Eylem Yıldızer, Faruk Alpkaya,
Fatma Genç, Fatma Ünsal, Ferda Fahrioğlu, Feride Aksu Tanık, Filiz Arıöz, Funda Şenol, Göksel
Aymaz, Gülcan Ergün, Gülnur Elçik, Hakan Altun, Hakan Koçak, Hakan Mertcan,
Hande Çevik, Haydar Öztürk, Heval Bozbay, İlkay Kara, İrfan Aktan, İshak Eren Paydaş,
İsmet Akça, İzzet Pembeci, Jean-François Pérouse, Leyla Şimşek Rathke, Mehmet Mutlu,
Mehmet Şarman, Mehtap Tosun, Melda Yaman, Melehat Kutun,
Melek Zorlu Öztürk, Meltem Gürle, Meral Akbaş, Meral Camcı, Mustafa Emin Büyükcoşkun,
Mustafa Kemal Bayırbağ, Mustafa Kemal Coşkun, Mustafa Şener, Nurçin İleri, Onur Aytaç,
Osman Özarslan, Özge Kelekçi, Özgür Mumcu, Özlem Şendeniz, Pınar Öğünç, Selim Çakmaklı,
Selin Yıldız, Semih Savaşal, Sevilay Çelenk, Sırrı Emrah Üçer, Sinan Yıldırmaz, Suzan Yazıcı,
Süreyya Karacabey, T. Gül Köksal, Tanıl Bora, Tülin Ural, Ulaş Bayraktar, Umut Azak,
Zelal Fahrioğlu, Zeliha Burcu Acar, Zeynep Özen, Zeynep Varol

100 Sene 100 Nesne
Cumhuriyete Nesnelerin Gözünden Bakmak
© 2023, ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Kitabın tüm yayın hakları Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.'ne aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak
Genel Müdür Vedat Bayrak
Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu
Kapak Tasarımı Adnan Elmasoğlu
Redaktör Bermal Aydın
Son Okuma Ahmet Batmaz
Sayfa Tasarımı Mürüvet Durna

ISBN 978-625-449-893-0
1. Basım: Aralık 2023

Baskı ve Cilt
Melisa Matbaacılık
Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8
Bayrampaşa-İstanbul
Tel: 0(212) 674 97 23 Faks: 0(212) 674 97 29
Sertifika no: 45099

Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Alemdar Mahallesi Ticarethane Sokak No: 15 34110
Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 0(212) 511 53 03 (pbx) Faks: 0(212) 519 33 00
www.alfakitap.com - info@alfakitap.com
Sertifika no: 43949

100 Sene 100 Nesne Ansiklopedisi'ni sesli dinlemek için aşağıdaki QR kodunu okutabilirsiniz.

Bu yayın, EED (European Endowment for Democracy) katkısıyla, CDPR-London (Centre for Democracy and Peace Research) ve Kültürhane-Mersin tarafından 2021-2023 yılları arasında yürütülen '100Sene100Nesne Çevrimiçi Ansiklopedi Projesi'ne dayanmaktadır. Yayının içeriği EED'nin resmi görüşünü yansıtmaz. Yayında yer alan bilgi ve görüşlerin sorumluluğu yalnızca yazarlara aittir. [https://100sene100nesne.com]

GENEL EDİTÖRLER

BEDİZ YILMAZ - ESİN GÜLSEN

100 SENE 100 NESNE

Editörler

Ali Ekber Doğan, Bermal Aydın, Esra Ergüzeloğlu, Eylem Çamuroğlu Çığ,
Hakan Altun, Hakan Mertcan, Melehat Kutun, Mustafa Şener,
Taylan Koç, Yasemin Karaca

ALFA

İÇİNDEKİLER

6 GİRİŞ VE TEŞEKKÜR, *Bediz Yılmaz & Esin Gülsen*
11 ÖNSÖZ, *Noémi Lévy-Aksu*
15 AĞAÇ, *Esin Gülsen*
29 ALTIN, *Mehtap Tosun*
39 ANAYASA, *Dinçer Demirkent*
54 ANSİKLOPEDİ, *Özgür Mumcu*
62 APARTMAN, *Ulaş Bayraktar*
73 ARABA, *Gülcan Ergün*
84 AYAKKABI, *Hakan Koçak*
97 BASTON, *Suzan Yazıcı*
108 BAŞÖRTÜSÜ, *Ayşe Çavdar & Fatma Ünsal*
125 BAVUL, *Meltem Gürle*
138 BAYRAK, *Faruk Alpkaya*
148 BEYAZ TOROS, *İrfan Aktan*
155 BEYAZ TÜLBENT, *Ferda Fahrioğlu*
163 BEZ, *Ceyda Sungur*
176 BİSİKLET, *Aydan Çelik*
188 BORU, *Aslı Odman*
200 BOYA, *Erdem Çolak*
213 CAMİ, *Deniz Parlak*
225 CEMEVİ, *Ayhan Yalçınkaya*
238 CIMBIZ, *Funda Şenol & Ayla Deniz*
251 CÜBBE, *Umut Azak*
262 ÇADIR, *Ali Ekber Doğan*
277 ÇAMAŞIR, *Zelal Fahrioğlu*
285 ÇANTA, *Funda Şenol*
297 ÇARŞAF, *Melehat Kutun*
308 ÇAY, *Özlem Şendeniz & Fatma Genç*
321 ÇÖP, *Mehmet Mutlu*
336 ÇUVAL, *Bediz Yılmaz*
350 DAKTİLO, *İzzet Pembeci*
362 DERGİ, *Derya Bengi*
372 DEVLET, *Melehat Kutun*
386 DİKİŞ MAKİNESİ, *Eylem Yıldızer*
396 DOLMUŞ, *Cem Özatalay*
414 EKMEK, *Demet Bolat*
424 ESRAR, *Cengiz Erdinç*
436 ETEK, *E. İrem Akı*
444 FABRİKA, *Mustafa Kemal Coşkun*
457 FİLM/SİNEMA, *Zeynep Özen*
470 GAZETE, *Emre Tansu Keten*
482 GAZİNO, *Emrah Zıraman*
491 GAZOZ, *Hakan Mertcan*
505 GECEKONDU, *Eylem Çamuroğlu Çığ*
520 GELİNLİK, *Evun Okumuş*
532 GRİPİN, *Filiz Arıöz*
540 HARİTA, *Jean-François Pérouse*
551 HEYKEL, *Aylin Tekiner*
564 KAHVE, *Gülnur Elçik*
576 KAMYON, *Selim Çakmaklı*
588 KAPI, *Ayşe Devrim Başterzi*
601 KARNE, *Melek Zorlu Öztürk*

611 KASET, *Besim Can Zırh*
622 KİBRİT, *Heval Bozbay*
632 KİMLİK, *Elçin Aktoprak*
640 KİTAP, *Meral Camcı*
654 KÖMÜR, *Esra Ergüzeloğlu*
667 LAMBA, *Nurçin İleri*
679 MAKLUBE, *Ali Ekber Doğan*
692 MASKE, *Süreyya Karacabey*
702 MEKTUP, *Hakan Mertcan*
714 MENDİL, *Bülent Şık*
724 MOR İĞNE, *Hakan Altun*
739 MUSKA, *Mustafa Emin Büyükcoşkun & Osman Özarslan*
753 ÖRGÜ/DANTEL, *Hande Çevik*
761 PAMUK, *Göksel Aymaz*
772 PANKART, *Burçak Görel & Onur Aytaç*
787 PANZER, *Sevilay Çelenk*
801 PARA, *Aydın Ördek*
820 PARKA, *Mustafa Şener*
833 PASAPORT, *Didem Danış*
844 POSTAL, *İsmet Akça*
858 RADYO, *İlkay Kara*
869 RAKI, *Zeliha Burcu Acar*
880 RANZA, *Mustafa Kemal Bayırbağ*
890 SAAT, *Zeynep Varol*
901 SAZ, *Semih Savaşal*
913 SEFER TASI, *Hakan Altun*
927 SİNEK, *İshak Eren Paydaş*
937 SİYAH ÖNLÜK, *Pınar Öğünç*
946 SOBA, *Haydar Öztürk*
954 SOFRA, *Tülin Ural*
964 SPİRAL, *Aslı Davas*
977 SÜPÜRGE, *Bahar Emgin & Esra Atalay Tuna*
989 ŞAPKA, *Ayşe Durakbaşa*
1001 ŞEKER, *Fatma Genç*
1015 ŞIRINGA VE AŞI, *Filiz Arıöz & Feride Aksu Tanık*
1027 TAŞ, *Meral Akbaş & Özge Kelekçi*
1042 TELEFON, *Sırrı Emrah Üçer*
1058 TELEVİZYON, *Bermal Aydın*
1069 TESPİH, *Leyla Şimşek Rathke*
1084 TEZEK/SERGİN, *Mehmet Şarman*
1092 TOHUM, *Esra Güven*
1109 TOP, *Selin Yıldız*
1123 TRAKTÖR, *Sinan Yıldırmaz*
1135 TREN, *Tanıl Bora*
1146 TÜTÜN, *Melda Yaman*
1157 UÇAK, *Esengül Ayyıldız*
1173 VAPUR, *T. Gül Köksal*
1185 VİTRİN, *Ali Tansu Balcı*
1193 YAĞ, *Ayşe Gül Yılgör*
1204 YOL, *Deniz Kimyon*

TRAKTÖR

Sinan Yıldırmaz

Traktörü ilk defa gören köylüler kendi aralarında konuşuyor:
- Alt tarafı, dört tekerlek üstünde çekirge çalımlı bir soğuk demir çatkısı deel mi bu?
- Arka tekerleri neden öyle değirmen kayası gibi de, öndekiler bulgur taşı kadarcık?
- Koca tekerlek eksik geldiğinden, iki de ufağından takıştırmışlar ellehem.
- Ne vali tomafiline benzer, ne de candarma cipine.
- Tiren makinesine benzetsen, o da deel, bacası pek düdük gibi.
(Erdinç, 1969: 63).

Yaygın kaynaklarda ilk traktörün, 1892 yılında John Froehlich tarafından Iowa ABD'de icat edildiği söylenmekle birlikte; herhangi bir güç uygulayarak özellikle tarımsal üretimde "çeki gücü" kullanmak, tarımın icadından itibaren geliştirilmeye çalışılmıştır. Zira tarımsal üretim başından itibaren emek yoğun bir iş olmuştur. Başta insan gücünün kullanıldığı tarımsal üretimde, sonrasında hayvanlar ve her teknolojik gelişmede tekerlekli araçlar gibi yeni güçler kullanıma sokulmuştur. Bugün adına traktör dediğimiz araç ise, tarımsal üretimde kullanılmak üzere Sanayi Devrimi ile birlikte makinenin muazzam çeki gücüyle birleştirilerek emek-yoğun bir üretimin hem niteliğine hem de niceliğine etkide bulunmuştur.

1892 yılında Iowa, ABD'de içten yanmalı motor içeren ilk traktör kullanıma girmiş olsa da bugün bildiğimiz traktör formunun yaygınlaşması, 1917'de Henry Ford'un geliştirdiği *Fordson* adlı traktörün seri üretime geçmesiyle gerçekleşmiştir. "Model T"nin, ulaşım için kullanılan otomobillerin temel tasarım ve üretim biçimi haline gelmesine benzer biçimde, Ford'un ürettiği "Model F" de bildiğimiz traktörün oluşumunu sağlamıştır.

Özellikle I. Dünya Savaşı sırasında tarımsal üretimden eksilen emek gücünün yeri, traktör ile doldurulmaya çalışılır. Bu da, halihazırda artışa geçen otomobil üreticilerinin, traktör üretimini geliştirmesine yol açar (Goering, 2008: 379).

Fordson Traktör (Model F, 1917)
ve alınan orijinal patenti, 1919.
Kaynak: Wikimedia

TRAKTÖRÜN OSMANLI'YA/ TÜRKİYE'YE GİRİŞİ

Osmanlı tarihinde hem tarımda makineleşmeyi hem de traktör kullanımını, ilk olarak, Anadolu'da tarımsal üretim yapmaya başlayan Avrupalı yabancı tarım üreticileri gerçekleştirmiştir. 1860 yılı itibariyle İzmir ve çevresindeki İngiliz toprak sahiplerinin buharlı makineleri tarımsal üretimde kullandığı görülmüştür (Baskıcı, 2003: 34). Fakat daha çok harman ve benzeri işlerde kullanılmak için üretilen ve çoğunlukla buharlı olan bu makineler, benzinli motorların ve traktör teknolojisinin dünyada gelişimine paralel biçimde, Osmanlı-Türkiye coğrafyasına da yayılmaya başlamıştır.

Hem savaşlar hem de etkisi giderek artan ekonomik kriz yüzünden, 19. yüzyıl sonunda, tarımda yaygın kapitalistleşmeye rağmen Osmanlı tarımının çok yoğun bir makineleşme yaşadığını söylemek ise mümkün değildir. Örneğin 1914 yılına gelindiğinde Anadolu'da bazı tarım makinelerinin bölgelere göre dağılımı ancak aşağıdaki düzeye erişebilmiştir:

Traktörlerin benzinli olmaması ve tekerleklerinin hâlâ demirden olması, Türkiye'deki tarımsal alanların toprak özelliğine uygunluk göstermiyordu. Oldukça ağır olan bu makineler, sulak yerlerde toprağa batabiliyor veya eğimli arazilerde etkin bir çeki gücü elde etmek mümkün olamıyordu. O yüzden II. Dünya Savaşı öncesinde traktörler, yaygın olarak kullanılmaya başlansa da asıl etkinliğine, savaş sırasında geliştirilen kauçuk lastik teknolojisinin bu alete uyarlanması sonrasında kavuşacaktır.

Cumhuriyet döneminde tarımda makineleşme, diğer bütün alanlarda olduğu gibi özendirilen ve amaçlanan bir gelişme olmuştur. Makineleşmenin talep edilmesinin en temel sebebi, yaklaşık on yıldır kesintisiz biçimde savaşan bir coğrafyada insan sayısının, üretimin sürekliliğini sağlamaya dönük eksikliğidir. Hem savaşlardaki kayıplar hem de tehcir ve mübadele politikalarıyla insanların yerinden edilmesine dönük uygulamalar, Anadolu'nun savaşlar sonrasındaki aktif emek gücünü oldukça düşürmüştür. Bu yüzden yaygın nüfus artışına dönük politikalar ile birlikte makineleşme de özendirilen bir uygulama olmuştur. Ancak hem yeni ülkenin, yıkımdan sonra toparlanması için yapılan altyapı yatırımlarının yoğunluğu hem de bütün dünyanın içinde sıkışacağı ekonomik kriz, atılımların hızlanmasına engel olur. Yine de erken cumhuriyet döneminde tarımda makine kullanımının, halkın temel ihtiyaçlarının karşılanması için bir zorunluluk olduğu düşünülerek, sınırlı da olsa, bazı adımlar atılmıştır.

Fiilen 5 Mayıs 1925 tarihinde açılan, ilk adı Ankara Gazi Orman Çiftliği olup sonrasında Atatürk Orman Çiftliği ismini alan arazi, modern tarım yöntemlerinin uygulamalı geliştirilmesine dönük bir "atölye" işlevi düşünülerek oluşturulmuştur (Ülkenli, 2017: 40). Cumhuriyetin ilanının hemen ardından, 1924 yılında Tarım Bakanlığı tarafından ithali gerçekleştirilen 221 adet traktörün birkaçı da bu çiftlikte kullanıma sokulur. Bugün Türkiye'de herhangi bir izine rastlayamadığımız bu traktörlerin o dönemde,

Atatürk Orman Çiftliği'nde Hanomag marka traktörün üzerinde poz veren Kamil Ülkenli (çizgili kazaklı), yanında Necati Erbatur ve etrafta diğer çalışanlar. Arkada Gazi Çiftliği tren istasyonu, 1928. Kaynak: Zeki Kamil Ülkenli, "İç İçe İki Genç Cumhuriyet Ütopyası ve Dönüşümleri: Ankara ve Atatürk Orman Çiftliği", *Ankara Araştırmaları Dergisi* cilt 5, no 1 (Haziran 2017), s. 65.

Mustafa Kemal Atatürk tarafından da kullanılmış olduğunu gösteren görüntü ve fotoğraflar bulunmaktadır.

1943 yılında kurulan Türkiye Zirai Donatım Kurumuna (TZDK) bağlı Adapazarı Ziraat Aletleri ve Makinaları Fabrikaları Müessesesinde ise başlangıçta pulluk, tınaz makinesi gibi küçük tarım aletleri imal edilmiş, daha sonra motopomp, treyler, 2 ve 3 soklu traktör pulluğu, diskaro üretimi gerçekleştirilmiştir. 1962 yılına gelindiğinde ise burada Ford traktörlerinin montajına başlanmıştır (Çankaya, 2013:144).

TÜRKİYE'DE TRAKTÖRLÜ TARIMIN HIZLI GELİŞİMİ

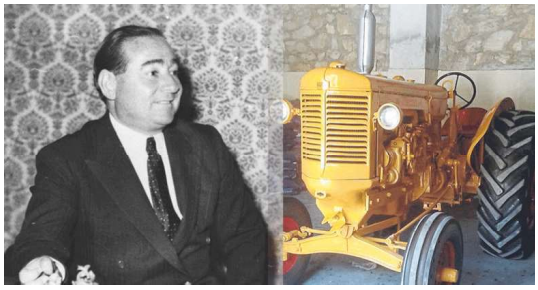
Türkiye'de traktör üretiminin ve traktörlü tarımın tarihsel serüveni, ülkenin kalkınma siyaseti tercihleri ve yaşadığı sermaye birikim rejimi değişiklikleri üzerinden de izlenebilir. Makineli tarımdan daha çok ağır sanayi yatırımlarına öncelik verilen II. Dünya Savaşı öncesi "devletçi" sanayi kalkınma döneminde, hem teknik hem de maddi anlamda tarımsal üretimde çok da etkin kullanılmayan traktör, özellikle savaş sonrası dünyanın ekonomik ve politik yeniden yapılanma döneminde özel bir konuma yükselecektir.

Yaygın olarak "Marshall Planı" olarak bilinen resmî başlığı ise "Avrupa İyileştirme Planı" (*European Recovery Plan*) olan plan, savaş sonrası oluşan çift kutuplu dünyanın kapitalist bloğunun, yeniden inşası sürecini sağlayacak yeni kalkınma programının adıdır. Plan, esas olarak savaş sırasında büyük ölçüde harap olan Avrupa'nın yeniden inşası için yeni ve yaygın bir kalkınma programının gerekliliğine dayanıyordu. Bununla birlikte Marshall Planı, Sovyetler Birliği gibi alternatif ekonomik ve sosyal kalkınma çabalarına sahip güçlerin çekiciliğini azaltmak için de hazırlandı (Tören, 2007: 48). Marshall Planı ile Türkiye'nin ekonomik tercihlerinin yeniden şekillendiği ve Türkiye'nin bu yolla daha tarıma dayalı bir ekonomik kalkınma stratejisini tercih ettiği söylenebilir. Plana göre, Avrupa'nın yeniden yapılanma sürecinde Türkiye'nin üstleneceği rol, Avrupa'nın tahıl ambarı olması yönündeydi. Türkiye'nin rolü, Avrupalı işçileri "kapitalist dünyanın zaferi" için ürettikleriyle beslemekti ve onları beslemek için de Türkiye'nin ekonomi politikası sanayiden, tarıma dayalı üretime doğru değiştirilmeliydi.

Türkiye'de tarımsal üretimin dış pazara dönük olarak arttırılması için daha etkin üretim tekniklerinin uygulanmaya başlaması gerekiyordu. Bu amaca yönelik tarımın makineleşmesi ve yoğun bir üretimin gerçekleştirilmesi için Türkiye, Marshall Planı çerçevesinde ABD hükümetine doğrudan başvuracak ve 4 Temmuz 1948 yılında imzalanan anlaşma ile 1952 yılına kadar toplam 351,7 milyon dolarlık yardım alacaktır. Bu yardım çerçevesinde ilk olarak ABD'den Türkiye'ye Massey Harris marka traktörler ve Oliver Zirai Makine ve Aletleri gelmiştir (Özdemir, 2004: 24).

AİD Zirai istihsali kapsamında satılan Massey Harris traktörlerinin bakımı yapılırken, 1950'ler.
Kaynak: Salt Araştırma / Kent, Toplum ve Ekonomi Koleksiyonu / AFDIVH234

Adnan Menderes'in 1955 yılında kendisine hediye edilen, daha sonra parasını ödeyerek satın aldığı ve ziraat işlerinde kullandığı traktörü, 50 yıl sonra çiftliğinde toprağa gömülmüş olarak bulunan ve Türk Traktör firması tarafından tamir edilerek Aydın 'da açılan Adnan Menderes Müzesi'ne hediye edilen "sarı" traktör.
Kaynak: Kazım Yörükce, "Menderes'in traktörü müzesinde sergilenecek" Yeni Asır

Marshall Planı'nı ile tarımda gerçekleşen mekanizasyon, tarımsal üretimi artırmış ve hızlandırmıştır. Bu durum hem gelişmenin yaşandığı dönemde hem de sonrasında "traktörleşme" kavramı ve olgusu üzerinden tartışılmıştır. Özellikle tarımsal üretim için sağlanan yeni krediler yoluyla, görülmemiş bir hızda Türkiye tarımı makineleşecektir. Bunun iki etkisinin olduğundan bahsedebiliriz. Öncelikle, tarımda makineleşme üretimi artırmış ve pazar için üretim yapabilme kapasitesini geliştirmiştir. İkinci olarak ve bundan da önemlisi, ekilen toprak miktarını arttırmıştır. Türkiye, II. Dünya Savaşına girmediği için, daha çok tarımsal üretimde yer alan emek gücünü kaybetmemiş; aksine nüfusu artmıştır. Fakat üretimde artış sağlamaya yol açacak denli etkili teknik gelişmeyi yaratamamıştır. Tarımda çalışan nüfus sayısı artsa bile köylülerin toprağı işleyecek en basit araçlara erişim imkânı kısıtlı kalmıştır (Yıldırmaz, 2021: 85). Topraksızlığın bir başka temel sebebi de, üretici köylülerin büyük çoğunluğunun işleyecek toprak bulabilse dahi toprağı işlemek için gerekli hayvan veya saban gibi araçlardan mahrum kalmasıdır. Çağlar Keyder ve Şevket Pamuk (1984-85) bu durumu, Türkiye'nin savaş sonrası dönem için bir toprak reformundan ziyade "öküz reformuna" ihtiyaç duymasıyla açıklar. Buna göre Türkiye köylüsü, savaş zamanı tarım fiyatlarından elde ettiği gelirin düşüklüğü sebebiyle daha çok büyük toprak sahibi veya ağaların kontrolüne girmek durumunda kalıyordu. Toprağa sahip olsa bile onu işleyecek aletlere erişimi olmadığı için yine bir başkasının tarlasında çalışmaya muhtaçtı (Keyder ve Pamuk, 1984-85: 61). Marshall Planı ile bu eksiklik giderilecek ve ilk etapta yeterli emek düzeyine rağmen ekilemeyen topraklar ekilmeye başlanacaktır.

Herhangi bir teknolojik gelişmenin, yalnızca maddi olarak elde edilebilir olmasının yanında nasıl kullanılacağının da bilinmesi, işlevini yerine getirmesi açısından elbette ki önemlidir. Bu yüzden ithal edilen bu traktörlerin kullanımını ve tamirini yapabilmek üzere hükümet, 1949 yılından itibaren "traktör ve tarım makinelerini kullanacak makinistler yetiştirmek üzere" kurslar

açmıştır. 1960 yılına gelindiğinde bu kurslardan yaklaşık 2.000-2.500 kişinin mezun olduğu bilinmektedir (İnci, 2022: 148).

YEDEK PARÇA SORUNU VE ELEŞTİRİLER

Bu dönemde çoğunlukla ithal girdiye dayalı bir sürekliliğe sahip ve yerli üretim olmayan traktörler, kısa zaman içerisinde birçok başka soruna yol açacaktır. Bunlardan en önemlisi yedek parça sorunudur elbette. Her ne kadar çetin doğa şartlarıyla mücadele edebilmek üzere üretilmiş olsa bile, traktörlerin zaman içerisinde yıpranan veya bozulabilen parçalarının tamir edilmesi veya değiştirilmesi gerekmektedir. Bu da makine aksamlarında kullanılan yedek parçaların da ithal edilmesini veya ülke içerisinde üretilmesini gerektirir. Çok kısa zaman içerisinde büyük miktarda gerçekleştirilen traktör ithalatı karşısında, yerli yedek parça üretimi ihtiyacı karşılayamayacak, 1955 yılı sonrasında ekonomik krizin yarattığı döviz sıkıntısı ise yeterli düzeyde parça ithal edilememesine, edilen parçaların da Türkiye piyasası için oldukça pahalı olmasına yol açacaktır. Bu durum, en çok dönemin köy edebiyatı metinlerinde hicvedilmektedir. Aziz Nesin'in 1955 tarihinde yayımladığı "Medeniyetin Yedek Parçası" isimli hikâyesinde ilk örneğini gördüğümüz bu yaklaşım, traktörün yedek parçası olmaması veya pahalı olması yüzünden köylüye yarattığı sorunların oldukça yaygın bir olguya karşılık geldiğini de göstermektedir.

Fahri Erdinç de, 1960 yılında yazdığı "Marşal Katırı" başlıklı hikâyesinde aynı olguya değinir ve bu defa Aziz Nesin'in hikâyesinde olduğu gibi sıradan bir köylünün değil, Demokrat Partiyi açıktan destekleyen bir ağanın bile traktörün yedek parça eksikliği yüzünden nasıl çileden çıktığını anlatır. Yaşar Kemal, 1950'li yıllarda romancılığından önce, tanınmış bir röportaj yazarı

Oğuz Aral'ın kapak görselini çizdiği, içerisinde "Medeniyetin Yedek Parçası" hikâyesinin de bulunduğu Aziz Nesin'in *Yedek Parça* adlı kitabının, 1961 yılında Cem Yayınları tarafından yayımlanan dördüncü basımı.

olarak, büyük çiftliklerin olduğu bölgelerdeki köylüler ile görüşür ve yedek parça sorununu bu defa Ceylanpınar çiftliğinde gördükleri üzerinden şöyle anlatır:

> Müdür Vedat Akyalçın, çiftliğe gelir gelmez beni doğru atelyelere götürdü. Onun da derdi günü atelyeler. Başka çare yok bugünkü günde. Makinayla çalışan her insanın baş derdi, baş dostu atelyeler. Eğer bu atelyeler olmasaymış, bu yıl yedek parçasızlıktan dolayı Ceylânpınarındaki makinaların çoğu çalışamıyacakmış. Son yıllarda memleketimizin çiftçilerinin tek derdi yedek parça. Yedek parçasızlık kıvrandırıyor çiftçiyi. Küçücük bir yedek parça için koskocaman bir biçerdöver yatıyor. Çare yok, yatacak (Kemal, 1973: 483).

Traktörlerin ekonomi dışı faktörlerle satın alınması ve kullanılması bu dönemde makineleşmeye yönelik yapılan eleştirilerden bir diğeridir.

Bu konuya değinen çoğu kaynakta, köylülerin gösteriş için giriştiği traktör yarışları veya arazi tipine uygun olmayan; ama rengine göre makinelerin tercih edilmesiyle traktörlerin atıl durumda kalması hicvedilir (Kemal, 1973: 456).

Dönemin edebiyatında yalnızca eleştiri yoktur elbette. Ekilememiş toprakların ekilmesine ve daha yoğun ürün alınmasına, böylelikle köylülerin zenginleşmesine ve daha da önemlisi modernleşmesine yol açacağı ön kabulüyle traktörleşmenin, eleştiri konusu değil; aksine arzulanan, talep edilen bir gelişme olarak resmedildiğini söylemek mümkündür. Makinenin getireceği modernleşme ve kalkınmanın en çok vurgulandığı iki eser, Talip Apaydın'ın *Sarı Traktör* (1958) romanı ile Kemal Bilbaşar'ın *Pembe Kurt* (1953) kitabındaki hikâyeleridir. Her iki eserde de traktör, gelişmenin simgesi ve köylü için gerekli olan bir üretim aracıdır. Gereksiz yere kullananlar çıksa bile asıl olarak, köylünün işini kolaylaştıracak bir alettir. Traktör, üretim için gerekli ve arzulanan bir nesne olarak kurgulanırken; diğer yandan traktörün ve genel olarak tarımda makineleşmenin yaratacağı yeni işkolları da bu hikâyelerde işlenir. *Pembe Kurt*'ta bir traktör şoförünün hikâyesi anlatılırken, Samim Kocagöz'ün *Ahmet'in Kuzuları* (1958) kitabındaki "İnce İş" hikâyesinde, köylülerin traktörün gelişiyle makine bilgisi edinmesi ve bir köylü çocuğunun makinelere olan hayranlığı anlatılmaktadır.

YANLIŞ BİR NEDENSELLİK: TRAKTÖR VE KIRDA İŞSİZLİK İLİŞKİSİ

Bu yazarların makineleşmeye karşı olumlu tutumu, sonraki yıllarda yazarlar ve eleştirmenler tarafından çok iyi karşılanmamış ve ekonomik gerçekleri tam olarak anlamamak ve anlatamamakla suçlanmışlardır. Örneğin Talip Apaydın, Kemal Tahir tarafından şöyle eleştirilmiştir:

> Şimdi "Sarı Traktör"de Talip ne diyor bize? Neyi anlatıyor?... Bir köyde, bir delikanlı, traktör almak istiyor. Bunu ihtiras haline getirmiş, babasının hali vakti müsait, bunu yapabilecek vaziyette, fakat adam geleneklere bağlı olduğu için almıyor. Oğlan, bunu öyle bir dert ediniyor ki, rahatsız oluyor, tedirgin oluyor, sıkıntı çekiyor falan; en sonunda bir mide ülseri vak'ası dolayısıyle, traktörün de faydasını görünce, kasabadaki amca, yahut dayının yardımıyle traktör alınıyor, kitap da bitiyor. Zannımca, hatta burada başlıyor. İnsan, dramı, traktör alındıktan sonra başlar (Baykurt vd, 1960: 13).

Bu eleştiri, bizi traktör ile ilişkili en temel sorunlardan birine yöneltmektedir aslında. Traktörleşmenin ortaya çıkarttığı "dram" veya genel anlamıyla herhangi bir üretim alanı içerisinde gerçekleşen makineleşmenin, emek gücüne duyulan ihtiyacı azaltıcı etkisinin Türkiye örneğindeki sonuçları, popüler ve akademik sosyal bilimler alanında üzerinde en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Daha önce detaylı biçimde başka çalışmalarda anlatılmış olduğu için (bkz. Yıldırmaz, 2021: 90-119) burada kısaca traktörün bu etkisini şu şekilde özetlemek mümkündür:

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, Türkiye'nin Marshall Yardımı üzerinden elde ettiği traktör miktarı daha önce hiçbir dönemde görülmemiş büyüklüğe ulaşmıştır. O dönemde Türkiye tarımında kullanıma girecek yaklaşık 40 bin traktör, üretimin emek yoğun niteliğini de etkileyecek bir düzeydedir. Genellikle bu etkileşim, yoğun traktörleşmenin yaşandığı Ege, Trakya, Konya, Çukurova ve Harran gibi büyük ve düzlük tarım alanlarında görülmektedir. Daha önce çoğunlukla topraksız köylüler tarafından gerçekleştirilen üretim, traktörün etkin kullanımıyla birlikte bu köylülerin işsiz kalmasına yol açmıştır. Bu dönem içerisinde ortaya çıkan bir başka olgu ise, kırdan kente göçün yoğunlaşmasıdır.

Türkiye akademik ve popüler sosyal bilim alanında bu iki olgu birbiriyle mekanik biçimde iç içe geçirilmiş ve traktörleşmenin ortaya çıkardığı atıl işgücünün kentlere akın eden göçmen köylüler olduğu sonucuna varılmıştır. Açıkçası hem dönem içerisinde yürütülen tartışmalarda hem de sonraki çalışmalarda bu kadar kesin ve mekanik bir ilişkisellik tanımlanmamasına rağmen; bu iki paralel olgunun birbirinin sebebi ve sonucu olduğu sıklıkla ve inatçı bir biçimde dile getirilmeye devam etmektedir. Genellikle unutulan bir başka gelişme, bu ilişkinin yanlışlanmasını sağlayacak bilgiyi bize vermektedir aslında. Bu dönemde yüksek düzeyde makineleşmeye eşlik eden bir hızda ekili toprak miktarında da artış görülmüştür. Çeşitli başka faktörlerin etki ettiği bu gelişme, bu dönemde görülen hızlı traktörleşmenin, üstesinden gelemeyeceği ölçüde büyük bir artıştır.

Yukarıdaki tabloda da görülebileceği üzere, halihazırda kullanılan traktörler mevcut toprakların işlenmesine bile yetmezken, tarımsal üretime giren makinelerin köylülerin kente göç etmesinin temel sebebi olduğunu iddia etmek oldukça temelsizdir. Kente göç edenlerin hangi bölgelerden göç ettiklerine bakıldığında da aynı ilişkiyi görebilmekteyiz. Özellikle traktörün girmemiş veya az girmiş olduğu bölgelerden kırdan kente göç oranı, traktörün girdiği bölgelere oranla çok daha fazladır. Traktör daha önce tarlada çalışan

Tablo 2: İşlenen Arazi, Çalıştırılan İş Hayvanı ve Traktör Sayıları ile Çift başına düşen İşlenmiş Arazi Miktarları

Yıllar	İşlenen Saha (1.000ha)			Çift hayvanları (çift sayısı)	Traktör sayısı	Traktörle işlenen arazi (1.000 ha)	Hayvanla işlenen arazi (1.000 ha)
	Ekim	Nadas	Toplam				
1944	8.170	4.814	12.984	2.228.291	956	72	12.912
1945	8.044	4.620	12.664	2.287.030	1.156	87	12.577
1946	8.413	4.680	13.093	2.284.235	1.356	102	12.991
1947	8.902	4.673	13.575	2.393.868	1.556	117	13.458
1948	9.477	4.423	13.900	2.442.494	1.756	132	13.768
1949	8.990	4.274	13.264	2.510.780	9.170	688	12.576
1950	9.868	4.674	14.542	2.495.256	16.585	1.244	13.298
1951	10.600	4.672	15.272	2.506.148	24.000	1.800	13.472
1952	11.775	5.586	17.361	2.349.417	31.415	2.356	15.005
1953	13.021	5.791	18.812	2.389.868	35.600	2.670	16.142
1954	13.208	6.408	19.616	2.592.419	37.743	2.831	16.785
1955	14.205	6.793	20.998	2.563.878	40.282	3.021	17.977
1956	14.556	7.897	22.453	2.578.148	43.727	3.280	19.173
1957	14.392	7.769	22.161	2.591.316	44.144	3.310	18.851
1958	14.764	8.001	22.765	2.476.938	42.527	3.190	19.575
1959	15.020	7.920	22.940	2.596.460	41.896	3.142	19.798
1960	15.305	7.959	23.264	2.647.695	42.136	3.160	20.067

Kaynak: D.İ.E. *1944-1965 Tarım İstatistikleri Özeti*. Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.

emek gücünü atıl duruma düşürmekle birlikte, hem yeni açılan topraklar hem de makineli tarımın getirdiği yeni iş olanaklarıyla, bu emek gücünün tekrar tarımsal üretimde farklı bir düzeyde kullanılabilmesini doğurabilmiştir. Elbette ki bu durum özellikle 1960'lar ve sonrasında farklılaşacaktır. Fakat göçün en temel sebebinin bu ve sonraki dönemlerde traktör sayının artması olduğunu söylemek dayanaksız ve yanlıştır.

Göç ve traktörün kır-kent arasındaki etkileşimi değiştirmesinin en etkili sebeplerinden biri, makineleşmeden önce karayolları ağının gelişmesidir. Karayolları, gelişen makineleşme ile birlikte kent ve kırın daha önceden olmadığı kadar yakınlaşmasına, üretim ve pazar alanlarının daha hızlı ve etkin bütünleşmesine imkân sağlamıştır. Bu durum uluslararası pazarlara daha hızlı ve yoğun tarımsal ürün sevkiyatını sağlamak üzere Türkiye'nin savaş sonrası uluslararası ekonomik rolüne de uygun bir gelişmedir. Pazar ve üretim alanı arasındaki yakınlığı sağlayan karayollarının gelişimi, aynı zamanda kentlere göç imkânını da geliştirecektir. Traktör bu süreç içerisinde yalnızca bir üretim aracı olarak değil, aynı zamanda bir ulaşım aracı işlevi de görür. Traktörlerin aslında üretim amacına çok da uygun olmayan bir biçimde ulaşım için kullanılmasına da sıkça rastlanır. Kemal Karpat, bunlara en uç örnek olarak, bir Batı Anadolu köyü olan Pamukova'dan Almanya'ya traktörle ailesiyle birlikte giden bir köylüden bahseder (1960: 92).

YERLİ TRAKTÖR ÜRETİMİ VE İŞÇİ MÜCADELELERİ

1950'li yıllarda görülen bu yoğun traktörleşme, ortaya çıkarttığı sorunlara dair de yeni çözüm arayışlarını getirecektir elbette. Bunlardan ilki döviz baskısı ve yedek parça eksikliği sebebiyle yaşanan sıkıntıları giderebilecek yerli bir çözüm arayışının sonucunda geliştirilir. Yeni sermaye

Türk Traktör Fabrikası ilanı, 1977.
Kaynak: *Yankı* no. 339 (12.09.1977), arka kapak içi.

birikim rejiminin gerek duyduğu teknik desteği sağlamak üzere merkezî bir çözüm olması açısından "yerli ve milli bir traktör fabrikası" kurulması düşünülür. Atatürk Orman Çiftliği ve Zirai Donatım Kurumu örneklerinden yola çıkarak, bütün bu imkânları birleştiren yeni bir girişim sonucunda "Türk Traktör" fabrikası 1954 yılında kurulur. Yerli sermayenin devlet ile işbirliği sonucunda, yurtdışı patentli bir traktör modelinin üretimi üzerinden oluşturulan fabrika kurma süreci, kurumun internet sitesinde şöyle anlatılır:

> MKE, TZDK, Ziraat Bankası, Tariş, Çukobirlik ve Minneapolis-Moline arasında bir ön protokol imzalandı. Bu ön protokole göre, Minneapolis-Moline TürkTraktör ve Ziraat Makineleri A.Ş. adıyla, merkezi Ankara olan şirket kurulacak ve bir işletme anlaşmasıyla, Minneapolis-Moline Co. gerek duyulan yerli

ve yabancı personeli sağlayarak fabrikayı işletecekti. Türk personelin oranı en geç beş yıl içinde en az %90'a çıkarılacaktı. Şirket süresinin 25 yıl, ortaklarca oluşturulan sermayesinin ise 20 milyon TL olması kararlaştırıldı. Şirketin kuruluşu 25 Haziran 1954 tarihli Bakanlar Kurulu Kararıyla onaylanarak, 29 Temmuz 1954 tarihli resmi gazetede yayımlandı (https://www.turktraktor.com.tr/kurumsal/tarihce).

Fabrika, büyük umutlarla kurulmasına rağmen Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik kriz ve döviz darlığı, üretimi bir türlü istenilen düzeye çıkarma fırsatı vermez. Zaman içerisinde hem ABD'li şirketin kendi iç sermaye yapısında yaşanan değişiklikler hem de Türkiye'de yaşanan ekonomik ve politik sorunlar yabancı ortaklığın Fiat şirketine devredilmesiyle sonuçlanır. Türk Traktör şirketi 1960'lı yılların sermaye birikim rejiminin öncü bir uygulaması olarak "montaj sanayi"nin uygulama alanına dönüşür. Fiat ile girilen ortaklık sonucunda şirket, ancak 1962 yılında kâr elde etmeye başlar ve bundan sonra da yaygın ve kârlı bir üretim-pazarlama sürecine girer (Özdemir, 2004: 57-79).

1960 sonrasındaki planlı kalkınma devresinin temel ekonomik modeli olarak uygulanacak olan montaj sanayi ile elde edilen bu başarı, yeni yabancı yatırımların ve yeni traktör fabrikalarının da ülkeye gelişini hızlandırır. Bu aşamadan sonra dünyada üretilen neredeyse bütün farklı model ve marka traktörler, Türkiye'de kendisine pazar ve üretim fırsatı bulmaya çalışır. Her dönemde olduğu gibi ekonomik ve toplumsal krizler ile iniş çıkışlar yaşansa bile, bugüne kadar her yeni sermaye birikim rejimi sürecine kendisini uyarlayacak bir traktör üretim sanayisi, Türkiye'de yerleşik hale gelir. Bugün Türk Traktör'ün yanında, çoğu 1970'li yıllarda traktör parça ve montajı yaparak büyüyen Hattat Traktör, TÜMOSAN ve Başak Traktör gibi önde gelen markalar, uluslararası düzeyde kendilerine bir pazar yaratmaya çalışmaktadır.

Bütün bunlara rağmen, Dünya Bankası verilerinden hazırlanan aşağıdaki tabloda da görülebileceği gibi, tarihsel ve güncel olarak Türkiye'deki tarımsal üretimin makineleşme düzeyinin karşılaştırmalı olarak çok yüksek olmadığı söylenebilir. Türkiye'nin tarımsal büyüklüğü benzer bazı Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında traktör ve diğer tarımsal makinelerin kullanımında hâlâ oldukça geri durumda olduğu görülebilmektedir.

Tablo 3: Dünya gelişim göstergeleri (*World Development Indicators*)
Kaynak: https://databank.worldbank.org

Her 100 km² ekilebilir arazi için kullanılan tarımsal makine ve traktör sayısı	Türkiye	Fransa	İtalya	Yunanistan
1961	18	379	212	81
1970	42	706	513	206
1980	172	843	1.131	483
1990	280	810	1.587	744
2000	395	689	1.938	926
2005	422	640	..	984

Türkiye emek tarihi içerisinde göç ve traktörün yerinden ettiği topraksız köylülük meselesi dışında değinilmesi gereken önemli bir başka nokta ise, traktör üreten fabrikaların işçileri üzerinedir. Bu konuda çok fazla çalışma olmamakla birlikte, 1960'lı yıllarda ürettiği Massey Ferguson traktörleri ile Türkiye pazarının en büyük üreticisi olan Uzel Traktör, Türkiye işçi sınıfı tarihi içinde önemli bir yere sahiptir. Emek mücadelesinin yaygınlaştığı yıllarda, DİSK'e bağlı Maden-İş Sendikasının güçlü olduğu Uzel Traktör, Türkiye tarihinin en büyük işçi eylemi olan 15-16 Haziran 1970 direnişine de önemli katılım sağlamıştır. Uzel'de çalışan 3 işçi, Kahraman Alsancak, Ziya Baki ve Hasan Yıldırım, 1977 1 Mayıs katliamında yaşamını yitirmiştir. Uzel Traktör, 2000'li yıllardaki iflasının hemen öncesinde işçi ücretlerini vermediği için yine yoğun bir emek mücadelesinin merkezi olmuştur. Uzel'deki mücadele DİSK-Nakliyat İş'in öncülük ettiği 773 günlük direnişin ardından 19 Ekim 2022'de işçilerin tüm haklarını kazanmalarıyla noktalanmıştır.[1]

POPÜLER KÜLTÜRDE TRAKTÖR

Traktörün üretimde kullanılması için köylülerin de buna ikna olması gereklidir elbette. Bu yüzden traktör aletinin yaygın tanıtımı ve kitlesel düzeyde tanınırlığını, popüler ve özenilen bir tüketim aracı haline gelmesini reklamlar üzerinden takip etmek mümkündür. Bu ilk dönemdeki reklam ve tanıtım faaliyetlerinde traktör, kullanıcıların zenginleşmesi için mutlaka sahip olması gereken bir övünç kaynağı olarak yaygınlaştırılmaya çalışılacaktır. Radyonun dışında özellikle 1950'li yılların gazetelerinde, traktör reklamlarına sıklıkla rastlanmaktadır. Dönemin traktör reklamlarından hem piyasada bulunan markaları hem de bunların köylüye dönük nasıl pazarlandığını görebilmek mümkündür.

Üretimdeki etkisi dışında popüler kültür alanında da traktör, Türkiye tarihinde sıklıkla kendisine yer bulur. Yeşilçam sinemasında neredeyse bir aktör olarak boy gösteren traktörün yer aldığı bütün filmlere değinmek elbette ki oldukça zor; fakat, en başta hatırlananlar şöyledir: Traktör sevdasının hikâyenin ana konusunu oluşturduğu *Taşı Toprağı Altın Şehir* (Orhan Aksoy, 1978) filmi, saf bir köylü ailesinin traktör almak için geldiği İstanbul'da başlarına gelenleri anlatır. Traktör aldıktan sonra başı bir türlü dertten kurtulmayan Levent Kırca, bu sevdası yüzünden aile mutluluğunu yok eden dramatik bir zincire tutsak olur. Şalvar Davası filminde (Kartal Tibet, 1983), Şener Şen'in sinirlenerek kadınlara karşı traktör üzerinde kılıçla taarruza geçmesi ise, şüphesiz ki efsane haline gelmiş Yeşilçam sahnelerinden biridir. Unutulmaz Zeki Alasya-Metin Akpınar filmlerinden biri olan *Güler Misin Ağlar Mısın* (Osman F. Seden, 1975) kullanmayı bilmeden sevdiği kızı ve ustalarını takip etmek için hemen orada gördüğü traktöre atlayarak onu sürmeye başlayan Zeki Alasya'nın heyecanıyla aklımıza kazınmıştır.

SONSÖZ

Tarım, ilkel çağlardan itibaren insanların yaşamında köklü ve geri dönülemez değişikliklere yol açmıştır. Bin yıllar boyunca tarımsal üretime etkide bulunan bütün teknolojik ve bilimsel gelişmeler, tarımın toplumsal varlığını pekiştirmiştir. Tarım her şeyden önce toprak ve su ile

[1] Uzel Traktör işçilerinin mücadele tarihine ilişkin Miyase İlknur imzalı bir gazete yazısı ve 150 işçinin fabrika kapandıktan sonra da devam eden mücadelelerinin zaferle sonuçlanmasına ilişkin haber için bkz: https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/isci-direnisinin-kalesi-uzel-1104583
https://artigercek.com/emek/773-gundur-direnen-uzel-makine-iscilerinin-tum-talepleri-kabul-edildi-227195h

Bergama'da traktör ve römorku, 2014
Kaynak: Flickr @ Richard Vignola

ilişkilidir. Bu yüzden tarımsal üretimin biçim ve sürecine etkide bulunan her türden müdahale, insanların toprak ve su ile olan ilişkisini de dönüştürmüştür. 19. yüzyıl sonlarına kadar güçlü tohumların elle seçilimi yoluyla yapılan tohum ıslahı ve coğrafi genişleme sonrasında farklı ürünlerin dünyaya yayılması dışında, tarımsal üretimin temel araçları neredeyse hiç değişmeden aynı kalmıştır. Tarımda kullanılan aletlerin etkinliği, yapımında kullanılan ahşap, kemik, taş veya metal dışında, çeki gücü açısından hep aynı havyan veya insan gücüne bağımlı olmuştur. Önce buharlı ve ardından benzinli motorlar, sanayide olduğu gibi tarımda da üretimin etkinliğini muazzam düzeyde geliştirmiştir. Traktör, tam da bu gelişme sürecinin bir parçası olarak tarımsal üretimin toplumsal varlığına müdahalede bulunmuştur. Traktör kullanımıyla topraktan gelen verim ve üretim artmış, kentlerin beslenmesi ve gelişmesi bu yolla sağlanmıştır. Bu yüzden kentleşmenin yaygınlaşması, tarımsal üretimin etkinliğinin artmasıyla doğrudan ilişkilidir. Traktörün yaygın biçimde tarımda kullanılmaya başlanması, kentsel gelişimin de hız kazanmasına yol açmıştır. Türkiye tarihinde de kentleşmenin hız kazanması traktörün yaygınlaşmasıyla doğrudan ilişkilidir. Kentleri besleyecek tarımsal üretim artışı ancak bu yeni makinelerin tarımsal üretimde aktif kullanımı sonrasında ortaya çıkmıştır.

Kentsel nüfusun artışını sağlayacak olan ise kırsal alandaki üretimden koparak, kentlere gelecek olan köylülerdir. Uzun yıllar boyunca, traktörlü tarımın yaygınlaşması veya en genel anlamıyla tarımda makineleşme, bunu mümkün kılan en önemli sebep olarak görülmekteydi. Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sonrası dönemde yaşamaya başladığı kırdan kente göçün ve kentleşmenin sebebini tarımsal üretimde yaşamış olduğu dönüşüm yerine yalnızca "traktör" olarak göstermek bütüncül bir analizin yapılmasını engellemiştir.

Traktör bu ve benzeri birçok özelliği ile cumhuriyetin yüzüncü yılında hâlâ özel bir öneme sahiptir. Tarımsal gelişimin ve kentsel gelişimin simgelerinden biri olarak traktör, hem tarımsal üretimin toprak ve su ile ilişkisi hem de tarımda çalışan insanların emek ve geçim sürecinde yarattığı etkiler yüzünden tüm dünyada yüz yıldan fazladır bu önemini korumaktadır.

KAYNAKÇA

Baskıcı, M. (2003). Osmanlı Tarımında Makineleşme: 1870-1914. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *58*(1), 29-53.

Baykurt, F., Tahir, K., Makal, M., Kemal, O. ve Apaydın, T. (1960). *Beş Romancı Köy Romanı Üzerinde Tartışıyor*. İstanbul: Düşün.

Çankaya, M. (2013). Cumhuriyet Dönemi'nde Tarım Alet ve Makineleri Teknolojileri, Demir Çelik Üretim Teknolojileri ve Demir Yolu Teknolojilerine Kısa Bir Bakış. *Dört Öge*, *3*, 139-164.

Dijital Teknoloji. (2022). http://www.dijitalteknoloji.net/otomobil/traktor-nedir-tarihcesi-ve-ozellikleri.html

Erdinç, F. (1969). Marşal Katırı. *Diriler Mezarlığı* içinde. (59-77). İstanbul: Hür.

Goering, C. E. (2008). A Century of Tractor Development: 1907-2007. *Transactions of the Asabe*, *51*(2), 379-383.

İnci, İ. (2022). Tarihsel Süreç İçinde Türkiye'de Tarımsal Makine ve Ekipmanların Modernizasyonu 1948-1960. *Mecmua*, *13*, 142-154.

Karpat, K. H. (1960). Social Effects of Farm Mechanization in Turkish Village. *Social Research*, *27*(1), 83-103.

Kemal, Y. (1973). *Bu Diyar Baştan Başa*. İstanbul: Cem.

Keyder, Ç. Ve Pamuk, Ş. (1984-85). 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Üzerine Tezler. *Yapıt*, *8*, 52-63.

Özdemir, M. (2004). *Türk Traktör Tarihi*. Ankara: Türk Traktör ve Ziraat Makineleri A.Ş.

Tören, T. (2007). *Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı Ve Türkiye Uygulaması*. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.

TÜİK. (2006). İstatistik Göstergeler 1923-2005. Ankara: TÜİK Matbaası.

Ülkenli, Z. K. (2017). İç İçe İki Genç Cumhuriyet Ütopyası ve Dönüşümleri: Ankara ve Atatürk Orman Çiftliği. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, *5*(1), 27-72.

Yıldırmaz, S. (2021). *Türkiye'de Köylülüğün Sosyal Tarihi 1945-1960*. İstanbul: İletişim.